

KAZAK HALK EDEBİYATINDA KOJANASIR/NASREDDİN HOCA

Bakytgul Kulzhanova

El-Farabi kazak milli universitesi
Filoloji, edebiyat ve alem dilleri fakültesi
Kazak Dil bilimi bolumu
Kazakistan Cumhuriyeti Bilim Bakanlığının seçkin «Basarili oretmeni»,
Avrupa İلمي Sanayi Palatasının “Altın medalyon” ve «Kalite diplomasinin» sahibi
Associated professor
Kazakistan Almaty
e-posta: bahit777@mail.ru

Ozet

İnsanoğlu mutlu hayatın tükenmemesi ve neşenin devam etmesini hep istemiştir. Gülmek-bütün kötülükleri tedavi eden güçlü bir silahtır. Bunun amacı insanlara mutluluğu sunmak ve eğitmektir. Çünkü neşenin olduğu yerde hayat vardır. Zor günlerde gülmek ya da güldürmek halsiz düşen maneviyatı biraz da olsa güçlendirmeye yardımcı olmuştur. Fakat gülmek ya da güldürmek dediğimiz kavramın da çeşitleri ve kullanım yeri vardır. Kazak halkının geleneğinde yer almış üç arsızdan biri gülmektir. Nesilleri yerli yersiz gülmekten sakındırmış ve gülmenin toplum içerisindeki öneminin büyük olduğunu vurgulamıştır. Buna delil olarak halk edebiyatındaki bu konuyla ilgili hikâyeler ve kahramanlardır. Bu kahramanlardan önemlisi Nasreddin hoca'dır. Nasreddin Hoca'nın hikâyeleri toplumda yer almış olumsuzluklar ve insanların kötü alışkanlıklarıyla mücadele etme üzerine kurulmuştur. Nasreddin Hoca sade olarak gözükmesine rağmen sadeliğinin arkasında kıvrak zekâsı ve keskin dili saklıdır.

Bilim adamlarının araştırmalarına dayanırsak dünyada 24 halkta kendi Nasreddin Hocaları mevcutmuş. Kazak halkı mizah kahramanını “Kojanasır” olarak adlandırdıysa, bazı halklar “Hoca Nasreddin”, “Ustaz Nasreddin”, “Molla Nasreddin” şeklinde adlandırmaktadır. Azerbaycanlı araştırmacılar “Hoca Nasreddin” adlı âlim olduğunu ispatlayarak kendi soylarından saymaktadır. Bizim Kazak halkının da kendi “Kojanasırı” vardır. Kazak halkına Nasreddin Hoca'nın adı ve onun hikâyeleri çok eskiden tanıdık. Nasreddin Hoca'nın ismi Kazak toprağında doğmuş Aldar Köse, Jirenşe şeşen, Tazşa bala gibi masal karakterleriyle beraber söylenmektedir. Bir efsaneye göre Kazakistan'ın güney bölgesinde bulunan Sır boyunda Nasreddin Hoca'nın eğri yapılmış bir mezarı varmış.

Nasreddin Hoca Türk halklarına ortak şahıstır. Nasreddin Hoca Türk halklarının hiciv alanındaki en büyüydür. Her bir halk Nasreddin Hoca'yı kendilerine çekmiş ve milli özelliklerine göre hikâyelerini düzeltmiştir.

Tebliğimizde Kazak halkbilimindeki Nasreddin Hoca'nın başlı –başlı hikâyelerinin ideolojik anlamları açıklanarak Nasreddin Hoca'nın mizah anlayışının temeli ele alınacaktır. Kazak bilim adamlarının Nasreddin Hoca üzerinde yaptığı araştırmalara da değinilecektir.

Resume

KOZHA NASYR IN KAZAKH FOLKLORE

Human being always wish happy life and endless laughter. Laughter is a strong thing which treats all troubles. The purpose of the laughter – to make people happy, bring up the human being. Laughter brings life.

In hard periods laughter helped to raise people's spirit. Nevertheless there are types of laughter and it has its place of usage. Our ancestors wanted young generation not laugh purposless and meaningless and paid attention to social importance of humor.. Laughter that used in the right place and the right time was used as a strong tool against badness. As a proof of it there were many funny stories and character in folklore. One of such kind of unique character is Kozhanasyr .

Kozhanasyr stories made fun of misfortunes in society and ill features of human. Kozhanasyr seemed naive, but he had irony in his mind.

According to researchers 24 people have their own Kozhanasyr. Kazakh people has his own Kozhanasyr. Kazakh people knew Kozhanasyr and his stories from ancient period. Kozhanasyr was spoken on the same level with Kazakh folk characters as Aldar kose, Zhirenshe sheshen, Tazsha bala. Kazakh people didn't pass by Kozhanasyr's grave without laughing, because it was a bit lopsided. Kozhanasyr – is a character who became common treasure. Kozhanasyr – grandfather of the Turkic

people satire. Each people try to take Kozhanasyr closer to themselves and remake it according to national peculiarities.

We try to interpret the content of the main Kozhanasyr stories and show main idea of his humor and joke. We review research on Kozhanasyr of Kazakh scientists.

Kew words: Kazakh folklore,laughter, Kazakhs, national peculiarities, fairy tales,legends.

İnsanoğlu eski zamanlardan beri mutlu yaşamı çok arzulamış ve şakanın bitmemesini dilemiştir. Gülme, bütün kötülükleri iyileştiren kuvvetli bir silahtır. Gülmenin amacı, insanlara mutluluk vermek ve toplumu eğitmektir. “*Yemek, uyku ve gülüş arsızdır*” diye, gülmeyi üç arsızlıktan biri sayan atalarımız yeni nesli gelişigüzel gülmeden alıkoymuş ve gülmenin toplumsal anlamının çok güçlü olduğuna önem vermişlerdir. Uygun ve yerinde olan gülüşü bütün kötülükleri engelleyici güçlü bir silah olarak kullanmışlardır. Sözlü halk edebiyatındaki güldürücü öykülerle komik kahramanlar, bunun bir örneğidir. Bu kahramanların en meşhur ve seçilmiş tabii Hasreddin Hoca’dır.

Araştırmacıların dediklerine göre, dünyanın yaklaşık 25 ülkesinde Nasreddin Hoca’nın kendi tarihleriyle bağlı olduğuna inanır ve öz ulusunun temsilcisi sayarlar. Nasreddin Hoca hakkındaki hikayeler, ta Atlantik sahillerinden başlayarak Pasifik Okyanusuna kadar bulunan ülkelere çok yayılmış. Bir çok ulus Hoca’yı kendisinden sayarlar. Bazı ülkelerde ona “Hoca Nasreddin”, bazılarında ise “Üstad Nasreddin” veya “Molla Nasreddin” diye büyük saygı gösterilir. Azerbaycanlılar, Hoca Nasreddin adlı ilim adamının yaşadığını ileri sürerek ona sahip çıkmak istiyorlar. Genel olarak bu Nasreddin Hoca dediğimiz kimdir? O gerçekten yaşamış birisi mi, yoksa bir hayal ürünü mü? Şayet o tarihi bir kahramansa, nerede ve ne zaman yaşamıştır acaba? Buna dair araştırmacılar çeşitli fikirler ileri sürerler. Türkiyeli ilim adamları, Nasreddin Hoca’nın Akşehirli olduğunu, orada doğduğunu ve orada vefat ettiğini, mezarı da bulunduğunu öne sürerler. Görenlerin dediklerine göre mezar taşındaki Hoca’nın vefat ettiği sene “683” (Hicri takvime göre) değil, tersine “386” olarak gösterilmiştir. Kazaklarda ise halk arasındaki rivayete göre Büyük İpek Yolunda Sırderya nehri kıyısında Nasreddin Hoca mezarı bulunmuş. Mezar nehre doğru eğik bir biçimde yapılmış olduğu ve buna bir direk konulduğu söylenir. Bunu gören kişi yanından gülmeden geçemiyormuş. İşte biz de çocukluğumuzdan beri bu rivayeti duya duya büyüdük. Dikkat ederseniz, Türkiye’deki Hoca mezarının yazısıyla Kazaklardaki bu efsane arasında bir benzerlik vardır. Özbek halk edebiyatındaki Nasreddin Hoca hakkındaki güldürücü hikayelerin bir çoğu Emir Timur’la ilgili olduğuna göre, araştırmacılar onun Mevrannehr’dan çıkan Timur ordusu Anadolu’ya baskın yaptığı yıllarda yani XIV. ve XV.yüzyıllar arasında yaşadığını tahmin ediyorlar. Orta Asya halklarına Nasreddin Hoca hakkındaki hikayeler işbu Emir Timur ordusunun Anadolu seferinden sonra yayılmaya başladığını dile getirirler. Fakat Nasreddin Hoca hikayelerini Türkiye Türkçesinden çeviren ve araştıran profesör V.A.Gordlevskyi, bu fikri savunmaz. Hoca’nın daha erken yani XIII.yüzyılda yaşadığına dair fikir yürütür (V.A.Gordlevskyi, 1957: 247). Nasreddin Hoca’yı derincesine araştıran ilim adamı K.S.Davletov, bunun aksine “Harun ar-Raşid adlı halife devrinde (VIII-XI.yüzyıllar) tanınmış Mohamad Nasreddin isimli ilim adamı yaşamış” diye kuşkulu bir bilgi öne sürer (K.S.Davletov, 1992: 25). Bazı araştırmacılar Cuha hakkındaki Fars ve Arab fıkraları Başkurt ve diğer Türk halklarında Nasreddin Hoca tipinin doğmasına neden olduğunu söylerler (M.S.Haritonov, 1978: 583).

Bize göre, Nasreddin Hoca yaşamış bir şahıstır. Çünkü tarihte yaşamamış birine isim vererek, onun hayat geçirdiğini söyleyebilir miyiz acaba. Nasreddin Hoca isminin ünlü tarihi şahıslarla bir arada geçmesi ve onların devrindeki olaylara karışması bile, onun tarihte yaşadığına bir delildir. Örneğin, birtakım eserlerde Nasreddin Hoca’nın Emir Timur devrinde güldürücü birisi olduğu öne sürülür. Nasreddin Hoca ile Emir Timur arasında geçen birçok güldürücü olayları buna kanıt olarak gösterirler. Örneğin, “Nasreddin Hoca Aksak Timur’a incir götürmüş”, “Nasreddin Hoca ile Aksak Timur”, “Tek ayaklı kaz”, “Nasreddin Hoca Timur’la beraber ava çıkıyor”, “Halife olsaydım takma adım nasıl olurdu?”, “Nasreddin Hoca Timur’un öfkesini yatıştırıyor”, “Nasreddin Hoca Timur’la anlaşıyor”, “Müjde, bize daha bir dişi fil gönderecekler” gibi fıkralar var. Bize göre o çok eski zamanlarda yani Türk halkları birbirlerinden ayrılaşmadan önceki devirlerde yaşamış bir kahramana benzer. Şundan dolayı Nasreddin Hoca hikayeleri, birinde çok, öbüründe az da olsa, bütün Türk halkları folklorunda bulunur. Bir de bu hikayeleri ortaklaştıran temel var. Nasreddin Hoca hikayelerinin az çok ayrıcalıklarla bütün Türk halklarında bulunması, onu ortak kahraman haline getirmektedir. Nasreddin Hoca hikayeleri, kökü bir Türk halklarına ortak yadigar, ortak mirastir. Nasreddin Hoca Türk halkları hicivinin başlayıcısıdır. Her halk Nasreddin Hoca’yı kendine daha yakın görür, kendince isim verir ve hikayelerini kendi ulusal özelliklerine göre işletir, kendi düşüncelerine göre değiştirirler. Nasreddin Hoca’yla ilgili hikayelerde tarihi şahısların da isimlerinin geçmesi onun tarihte yaşadığını kanıtlamaktadır.

Nasreddin Hoca hikayeleri, Kazakların da yüzyıllar boyunca derlediği bir mirastır, çok eski zamanlardan süregelen fabl tarzının bir türüdür. Nasreddin Hoca'nın saflığından Kazak halkının niyetini anlamak mümkündür.

Nasreddin Hoca'nın en önemli hususiyeti onun hazırcevaplığıdır. Zekiliği sayesinde o handan da, avamdan da karlı sıyrılır. Hatta bu hazırcevaplığı onu ölümden bile kurtardığı oluyor. Nasreddin Hoca dıştan saf görüldüğü halde, onun saflığının altında acı bir alay, ustaca bir hile örtülüdür. Saflığında halkın niyeti imalıdır. O hem bilge, hem de sıradan birisidir. Onun önemli silahı sözdür. Söz kuvveti vasıtasıyla toplumdaki münasebetsizliklere, kişisel abes davranışlara karşı mücadele ederek onlara doğruyu kabul ettirmiştir. Nasreddin Hoca hikayeleri anlamlı hicivlere dayanmaktadır.

“Kazaklardaki Nasreddin Hoca'nın özelliği nedir?” sorusuna Kazakistanlı tanınmış ilim adamı halkbilimci Seyit Qasqabasov şöyle cevap veriyor: “... O, insanlara güvenle bakar. Yaşamın zor koşullarından üstün gelerek çetin ve değişken hayatta manevi huzur bulmakta Nasreddin Hoca'ya hazırcevaplığı ile şakası yardım eder. Nasreddin Hoca'yı halkın sevimli kahramanı yapan da işte bu manevi özgürlüğü ile sabırlı maneviyatıdır” diyor (S.Qasqabasov, 2015: 23).

Meşhur M.O.Awezov'un fikrince “... Komşu ülkelerin güldürücü öykülerinden Kazak halkına Nasreddin Hoca hikayeleri çok yayılmış. Bir de bu hikayeler başlangıçta Kazak toplumunda ortaya çıkmış değildir. Bu efsaneleri ele aldığımızda hepsinin içerisinde *çarşı, kadı, şakirt* gibi tiplerin tümü bu hikayeleri ortaya çıkaran durum Kazak toplumunun eski halinden farklı olduğunu gösterir. Hikayelerinde Nasreddin Hoca, çoğunlukla şehirde yaşadığını belli eder. Nasreddin Hoca hikayelerini yaşatan ülkelerde onun hakkında duydukları söylentileri olduğu gibi anlatmakla yetinmemiş, her zaman Kazaklardaki Aldarköse, Jirenşe Şeşen gibi eski dönem rivayetlerinden de ekleyerek daha geniş bir şekilde anlatım tarzı bulmuş. Nasreddin Hoca'nın dış görünüşü saftır. Aslına baktığımızda bu saflığın arkasında daima acı dalga, ustaca hile saklıdır” (M.O.Awezov, 1959: 269). Bu fikri Kazakistanlı tanınmış ilim adamı, profesör Zufar Seyitjanov da doğrulamaktadır: “Nasreddin Hoca hakkındaki hikayeleri belli bir derecede milli ve dış ülkelerden alınan olarak ikiye ayırabiliriz. Ulusal Nasreddin Hoca'yla ilgili hikayeler, Kazakların günlük yaşamından kaynaklanıyor. Dış ülkelerden gelen konuları kabul ederken halk buna kendi yaşantısına, varlığına ve kendi kavram, görüşüne uygun değiştirmeler yapar. Halkın isteğine göre kahramanın iş, hareketi de değişir, düzeltilir” (Zufar Seyitjanov, 2015: 15).

Şamşadin Kerim ise: “Nasreddin Hoca çoğu kez eşekle dolaşır, başında sarık, üstünde hırka ve olayın geçtiği yer de çarşı, kentli yerler, bir de Kazaklar eşeği o kadar çok kullanmamışlardır. Bundan dolayı Nasreddin Hoca hakkındaki süjelerin ekseriya yerleşik hayat süren ortamda ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Nasreddin Hoca'dan tarihi nitelik aramaktansa, halk edebiyatı tipi niteliğini aramak daha doğru” olduğunu dile getirir (Şamşadin Kerim, 2015: 18). Bazı sözlü kaynaklara göre de Nasreddin Hoca Türkistan civarlarında yaşamıştır. Kazaklar kimi kaba, düzensiz bir şeyi gördüklerinde “Nasreddin Hoca mezarı gibi” veya kimilerinin beceriksizliğini, tuhaf davranış ve hareketini farkedirse “Hoca Nasır, Âpendi (Kazakçada *saf, iyi kalpli* anlamında) der. Ayrıca Kazakların Nasreddin Hoca'yla ilgili hikayelerini derleyici ve araştırmacı Qıdırâli Sattarov: “... Bununla beraber sözlü olarak yayılan hikayeleri kimi zaman halk şairlerinin çeşitli nazım biçimlerinde söylemeleri, Nasreddin Hoca'nın Kazak halk edebiyatında çok eski zamanlardan yerleşmiş bir kahraman olduğunu belirtir” diyor (Qıdırâli Sattarov, 1987: 3).

Nitekim bu her araştırmacının kendine ait özel fikridir. Buna bakarak biz Nasreddin Hoca'yı Kazak halkına yabancı birisi diyemeyiz. Bizim Kazakların da öz Nasreddin Hoca'sı vardır. Kazak halkı Nasreddin Hoca'nın ismini ve onun hikayelerini çok eski zamanlardan beri yaşatmaktadır. Nasreddin Hoca ismi Kazakların Aldarköse, Jirenşe Şeşen, Tazşa Bala ve Qaraşş gibi masal, efsane kahramanlarıyla birlikte anılır. Öyleyse Kazakların güldürücü öykülerini dikkate alınmayan, önem verilmeyen bir tür demek doğru olmaz. Bu hikayeler uzun yıllar boyunca halk ağzından söylenerek araştırmacılar tarafından derlenip yayımlanmakta olan ulusal bir manevi mirasımızdır. Güldürücü hikayeler milli mizah ve hiciv tarzının geçmişteki ilk başlangıcı diyebiliriz. Kendi devrindeki çetin problemleri vakitli içererek sıkı eleştiri sayesinde düzeltmiştir.

M.O.Awezov “Kazakların ulusal manevi sanatının bir türü, güldürücü hikayelerdir” diye değerlendirdiği mizah öyküler, XIX.yüzyıldan itibaren araştırılmaya ve derlenmeye başlamıştır. Önceleri hususi ilgi duyan kişiler tarafından toplanmaya başladıysa, sonradan Kazakistan İlimler Akademisi Dil, Tarih ve Edebiyat Araştırma Enstitüleri ile Üniversiteler tarafından özel ilmi-araştırma seferleri düzenlendi ve araştırmalar yapıldı.

Güldürücü hikayelerin esas kaynağı halktır. Nasreddin Hoca hakkındaki hikayeler, Kazakistan topraklarında ilk önce XIX.yüzyılın sonlarına doğru yayımlanmaya başladı. Kazakistan'daki ilk eğitimciliğe yönelik süreli yayınlardan biri olan “Dala wâlayatı/Bozkır Vilayeti” gazetesi halk edebiyatı

örneklerine önem vererek, her bölgeden derlenen örnek metinleri yayımlama girişiminde bulunmuştur. Bu örnek metinleri, çoğunlukla değerli vatandaşımız Otınşı Âljanov derleyip yayımlattığını araştırmacıların bilgilerinden öğrenmek mümkündür. Kaynaklara göre “Dala wâlayatı/Bozkır Vilayeti” gazetesinin 331.sayısında halk edebiyatı metinleri yayımlanmış. Nasreddin Hoca hikayelerinin ilk örnekleri 1859 yılında bu gazetenin 48.sayısında “*Nâsredîn Qoja*”, 1890 yılında 46.sayısında “*Molla Nasır*”, 1895 yılında 24.sayısında “*Dwana (Derviş) Qojanasır*”, 1902 yılında 4.sayısında “*Baqıttı Molda/Mutlu Molla*” başlıkları altında yayımlanmış. Bunun yanı sıra, 1895 yılında 24.sayısında “*Qojanasır ângimeleri/Nasreddin Hoca Hikayeleri. Yazar Jağpar Aymanov*” diye gösterilerek Hoca’nın daha bir kaç güldürücü öyküsü yayımlanmış (Ü.Subhanberdina, 1994: 10). Bu hikayeler biraz sonra Rusyalı Türkolog 1859 yılında Lazarevskiyi adındaki Doğu Dilleri Üniversitesinden mezun olan İ.Laptev’in 1.kategori diploma almak için derlediği “*Materyaly po kazah-kirgizkomu yazıyku/Kazak-kırgız Dili Üzerinde Malzemeler*” adlı eserinde toplanmıştır. Eserin önsözünde yazar: “Akıllı da değil, ahmak da, atılgan da değil, sakın de. O Yaradanı anmadan konuşmayan birisidir. Onun hakkında Kazaklarda bir sürü rivayet var” diyerek bu eserin 56-65. sayfalarında “*Diwana Qojanasır*” başlığı altında Nasreddin Hoca’nın Kazaklar arasında çok bilinen daha üç tane hikayesi verilmiş (İ.Laptev, 1900: 55). Bu üç hikaye de Kazakça ve Rusça olarak iki dildeki nüshası ile yazılmış. Yazar halk arasından topladığı hikayelerin orijinalinin yanına kendi çevirisini eklemiştir. Ama ilk nüshada “*Eşeğin üç kez anırdığında öleceksin*” biçiminde başlayan metin burada “*Eşeğin üç kez sürçtüğünde öleceksin*” olarak azıcık değiştirilmiştir.

Kazak çocukları için okullar açan ilk eğitimcimiz I.Altınсарın’ın “*Qazaq hrestomatyası*” adlı ilk eserinde de anlaşılması kolay sözlü halk edebiyatı ürünlerinin yanı sıra Nasreddin Hoca hikayeleri de kullanılmıştır. Fakat hikayelerin nereden alındığına dair bir bilgi verilmemiştir (I.Altınсарın, 19).

Güldürücü hikayeleri derleme ve basında yayımlatma işlerinde M.O.Awezov, Â.Divayev, S.Muqanov, B.Kenjebayev, Ötebay Turmanjanov, E.Ismayılov, K.Seydehanov, B.Adambayev, T.Âbdrahmanov, N.Törekulov, Q.Sattarov gibi yazarlarımız ve ilim adamları çok çaba göstermiştir. Bununla beraber ilgi duyan özel kişiler tarafından da Nasreddin Hoca hikayeleri derlenip düzenlendiğini biliriz. Bu hikayeler Soviyetler döneminde “*Qojanasır qorjını/ Nasreddin Hoca Heybesi*”, “*Âzil-ospaq buruşı/Mizah Köşesi*”, “*El awzınan/Halk Ağzından*”, “*Âzil-şını aralas/Şakayla Gerçek Karışık*” başlıklarıyla “*Qazaq âdebiyeti*”, “*Leninşil Jas*”, “*Ara*”, “*Mâdeniyet jâne turmıs*”, “*Jalın*” ve “*Bilim jâne eñbek*” gibi gazete ve dergilerde sürekli yayımlandı.

Bunun gibi Kazakistan İlimler Akademisi Kütüphanesinin el yazısı ve nadir bulunan kitaplar bölümünde 923.numaralı dosyadaki Arab alfabesiyle yazılı “*Qissa Nâdir Âpendi*” adlı nüsha da Nasreddin Hoca isminin Kazaklar arasında eskiden olduğunu, herkesçe bilinen bir kahraman olduğunu gösterir.

Jarmuhamed Madaliyev: “*Genel olarak, Kazak halk edebiyatındaki Nasreddin Hoca’nın güldürücü hikayelerinin sayısı binden fazladır. Maalesef, Kazak halk nesrinin öykü tarzı üzerinde Nasreddin Hoca hikayelerinin derlenmesi ve araştırılması bir sisteme sokulmamıştır*” der (Jarmuhamed Madaliyev, 2015: 44).

Nasreddin Hoca tipini araştırmada Türkiye başkalarına örnek olacak derecede olduğunu kabul etmek zorundayız. Kazakistanlı ilim adamları arasında bütün Türk halklarına ortak bu şahsı derinesine araştırarak birisinin olmadığı yazıktır.

Nitekim halk arasında Nasreddin Hoca hikayelerini araştırarak, kitap haline getirerek çok emek harcayan kişilerin olduğunu da söylemek yerindedir.

Profesör halk bilimci Beysenbay Kenjebayev’in 1963 yılında çıkardığı “*Tımpıy*” adlı kitapta sözlü halk edebiyatından seçme hikayelerle birlikte Nasreddin Hoca’yla ilgili 50-58.sayfalarındaki 51 tane hikaye alınmış. Bu kitabın adı bile Kazakların güldürücü bir oyununun adıdır. Kitapta Kazak, Karakalpak, Özbek ve Tatarların sözlü halk edebiyatının güldürücü efsane ve fabl örnekleri derlenmiş. Buradaki bütün hikayeler kısa ve özlüdür. Kitaptaki “*Günü gelmeden uyarıyorum ya*” adlı Nasreddin Hoca hikayesi başka eserlerde biraz değişikliklerle, üçüncü şahıs tarafından anlatılmaktadır. “*Tımpıy*” kitabının sonunda eserde bulunan kişi adlarıyla kelimelere açıklama yapılmış. Nasreddin Hoca ismiyle ilgili “*Hoca, Doğu halkları efsanelerindeki güldürücü hikayelerin kahramanı, Nasır Âpendi veya Nasreddin olarak anılır*” diye açıklamada bulunmuş.

1963 yılında B.Kenjebayev ile N.Törekulov tarafından yayımlanan “*Kazakların Güldürücü Hikayeleri*” adlı kitapta da Nasreddin Hoca’ya dair çok şey vardır.

Kazakistan’lı tanınmış şair Sapağalı Begalin 1963 yılında Leonid Solovyev’in “*Vozmutitel spokoystvyya/Huzur Bozucu*” adlı eserini “*Nasreddin Hoca Hikayeleri*” başlığı altında çevirmiştir. Kitap iki bölümden ibaret: I.bölümü “*Huzursuzun Dalgası*”, II.bölümü “*Büyülenmiş Şehzade*” ve 568 sayfadan oluşur. Asıl nüshası hiç bozulmadan Kazakçalanmıştır.

Töken Âbdrahmanov, 1965 yılında “*Nasreddin Hoca Hikayeleri*” ve 1977 yılında “*Nasreddin Hoca Öyküleri*” adlı toplama çıkarmıştır. Bu eserlerde Hoca’nın 228 hikayesi toplanmıştır.

Töken Âbdrahmanov yayımlatan “*Nasreddin Hoca Hikayeleri*”, yazarın kendi açıklamasına göre V.A.Gordlevskiyi’nin Türkiye Türkçesinden Rusça’ya çevirdiği eserden seçilerek alınmıştır. “*Biz metinleri çevirirken V.A.Gordlevskiyi prensiplerini örnek aldık. Başka bir dile aktarılması zor olan tamlamalar karşımıza çıktığında metinden az da olsa sapmak zorunda kaldık. Kimi hikayelerde tekrarlanan yerler var. Biz okuyucularımızı düşünerek, bu toplamaya aynı hikayenin farklı nüshalarını, hacmi büyük, yapısı karışık ve içeriği mantıksız olanlarını dahil etmedik*”. Yani yazar V.A.Gordlevskiyi eserinde verilen metinlerin bazılarını bilinçli olarak kitaba almamıştır.

Tercüman hem de derleyici “*bazı hikayelerin konusunu hiç değiştirmeden Kazak toplumuna, Kazak yaşamına uygun bir şekilde vermek istemiş, bazılarını ise halka çok yakın olduğundan hem de Kazakların kendi öykülerine benzediğinden aynen çevirmiş*” (Töken Âbdrahmanov, 1965: 7). Yazar çoğunlukla Hoca hikayelerinin en önemli özelliği zekiliği ile hitabetine dikkat etmiş ve hikaye sonucunun kısa hem de oynak bir güldürücü kelimeyle bitmesine önem vermiştir. Türkçe metinlerinde her hikayeye ayrı bir isim verilmemişse, yazar V.A.Gordlevskiyi’nin koyduğu başlıkları kullanarak bazılarının içeriğine göre başka bir şekilde adlandırmıştır. Genel olarak *toplamaya* Nasreddin Hoca hikayelerinin en seçkin örnekleri alınmıştır.

1985 yılında Köbey Seydahanov’un derlediği “*Ölen Kazan*”da 184-214. sayfalarda Nasreddin Hoca’nın 93 hikayesi verilmiş.

1987 yılında Qıdırâli Sattarov’un derlediği “*Güldürücü Öyküler*”inde Nasreddin Hoca’yla ilgili 12-102. sayfalarında 208 hikayesi var. Yazar “*Nasreddin Hoca hikayeleri binden fazla. Ama bunların arasında Hoca’ya atfedilmişleri de vardır. Güldürücü hikayelerde Aldarköse, Jirenşe Şeşen, Nasreddin Hoca gibi kahramanların isimleri bir hikayede bile farklı biçimlerde geçebilir. Bunu bir düzene sokmamız lazımdı. Bütün Doğu halklarının sözlü edebiyatında rastlanan Aldarköse ile Nasreddin Hoca’yi uluslararası bir kahraman seviyesinde tanımak ve tipik bir kahraman olarak adlandırmak doğrudur. Güldürücü hikayelerin klasik kahramanı Aldarköse ile Nasreddin Hoca, dili ayrı, geleneği farklı başka bir milletin, uzaklardaki yabancı bir ülkenin sözlü edebiyatına geçerken aynen olduğu gibi tekrarlanmaz. Nasreddin Hoca, başka ulusların malı olurken o sadece komik bir kahraman değil, üstad, akıl verici dahi de, pervasız da olabilir. Nasreddin Hoca türlü zorluklara dayanmış ve bundan dolayı da her zaman galip çıkmış. Nasreddin Hoca hakkında bilgiler bütün dünyada sözlü hikaye (nesir) şeklinde kaydedilmişse, Kazaklarda Nasreddin Hoca hikayeleri sözlü hikaye şeklinde de, nazım biçiminde saz eşliğiyle kıssa olarak da söylenmiş örnekleri bulunur*” der (Qıdırâli Sattarov, 1987: 5). Yazar buna delil olarak el yazması bölümünde bulunan Nasreddin Hoca hakkındaki uzun manzum şeklinde söylenen bir parçayı örnek verir.

*Minekey, qatar-qurbı tıñdağaysıñ,
İyesiz bul sözimdi qılmağaysıñ.
Ömirdiñ qızğılıqtı waqıtında
Habarsız âr nârseden turmağaysıñ.
Söz söylep sizder üşin sawıq qurdım,
Bolsın dep sizder sawıq köñil burdım.
Birazın aldıñızğa men salayın
Bolğanda Hoca erdiñ ângimesin.*

Bu manzum hikayeyi kimin yazdığı belli değil. Belki halktan çıkmış yetenekli birileriyle ozan şairler tarafından bu hale getirilmiş olabilir. Fakat bu parçadan Nasreddin Hoca’nın Kazak halkı için hiç de yabancı olmadığını, kendisinden sayılan birisi olduğunu anlarız.

1989 yılında Baltabay Adambayev ve Jarkınbekova yayımlatan “*Halk Ağzından*” adlı kitabın 318-341.sayfalarında 58 hikaye verilmiş. 1957, 1962 ve 1964 yıllarında yayınlanan “*Kazak Masallarının*” üç cildinde Hoca’yla ilgili 28 hikaye var. 2007 yılında Oñalbek Kenjebek “*Nasreddin Hoca Hikayeleri*” adlı derleme eserde de bir çok Hoca hikayesi toplanmıştır.

2013 yılında Muzafar Âlimbayev, Sultan Qaliuli, Seyfolla Ospanov ve Bolat Üsenbayevlerin çocuklar için derledikleri “*Nasreddin Hoca Hikayelerinde*” 91 hikaye var. Bu kitaptaki metinlerin tümü kısa, kolay anlaşılabilir ve renkli resimlerle süslenmiştir. Yani çocukların kavraması için uygun ve ilginç hikayeler seçilmiştir.

Kazakistanlı araştırmacıların Nasreddin Hoca’yla ilgili daha bir önemli çalışması, Kazakistan İlimler Akadesi M.O.Awezov adındaki Edebiyat ve Sanat Enstitüsünde yayımlanan “*Babalar (Atalar) Sözü*”nün 100 cildlik dizisidir. Kazak sözlü halk edebiyatının en seçkin örneklerini bir araya getiren bu 100 cildlik çalışmanın 98.cildinde “*Nasreddin Hoca ve Cuha Hikayeleri*” adlı bölüm halk arasında çok

yaygın olan öyküleri içerir. Eserin önsözünde “...*Nasreddin Hoca hakkında hikayelerin konuları genel olarak şehir hayatını gösteriyor ama, bazı olaylar bozkır yaşantısını, göçebe Kazakların tabiatını da kapsayarak Kazak halk edebiyatının öz kahramanı haline dönüşmüşüğü yerler de az değildir. Arab ülkeleri halk edebiyatında ise Nasreddin Hoca'nın tipik örneği Coha isimli kahraman olduğundan, edebi kültürel ilişkiler sayesinde Kazak folkloruna girmiş adı geçen kahramana dair hikayeler “Cuha Öyküleri” olarak bilinir. Özellikle Cuha öyküleri, Çin Kazakları arasında çok yaygındır*” açıklama yapılmış (Babalar Sözü, 2013). Bu bölümde 13.sayfayla 219.sayfa aralığında 327 hikaye var. Nasreddin Hoca'yla ilgili metinler M.O.Awezov adındaki Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Elyazısı Bölümünde K.Rahpanov, J.Buğıbayev, Ş.Qametov, Â.Waqatov, M.Rüstemov, Q.Qoñırbayevaların halk kütlesinden derledikleri ve bunun yanı sıra B.Waqatov, B.Adambayev, Q.Sattarov, Ğ.Sultanğaliyeva gibi ilmi araştırmacıların çeşitli seferler sırasında yazıya geçen malzemelerdir. Bir de bu bölümde Hoca'yla ilgili hangi hikayenin nereden alındığını, bu hikayelerin Elyazısı Bölümü'nün hangi klasöründe bulunduğunu ve buraya hangi tarihte kimin tarafından getirildiğini, kimin dediğine göre yazıldığını, kağıda hangi alfabeyle geçtiğini ihtiyatlı bir şekilde gösterilmiştir. Sonra hikaye metni alınan kitapla el yazısı arasında fark var mı, varsa bu nasıl bir fark olduğu da özenle açıklanmış.

Nasreddin Hoca hikayeleri çeşitli yazarlar, araştırmacılar tarafından derlendiği ve çeşitli kitaplarda yer aldığı için her birinde içeriği aynı olmakla beraber ayrıcalık gösterdiği açıklanıyor. Örneğin, “*Ben yaşarken buradan geçerdim*”, “*Dirilmeyen kendisidir, yaksa ben elimden geleni yaptım*” gibi öykülerin Oñalbek Kenjebek yayınlanan kitaptaki metin ile “Babalar Sözü”nde verilen metin arasında mazmun aynı almakla beraber hacminde ve üslubunda fark olduğuna dikkat çekmiştik.

Bunun gibi “*Kırdıktan sonra azarlama kar eetmez*” hikayesi değişik nüshalarda rastlanır veya bu hikaye halk arasında başka birisine atfedildiği de olur.

Orta Asya Türk halklarında Nasreddin Hoca gibi zekice şaka yaparak keskin diliyle halk yöneticilerini taşıyan bireyler çok yaşamıştır. Kazak halkının da her bölgesinde kendi Nasreddin Hocaları olmuştur. Kazaklarda davranışları pervasızca olan kimilerini “*Qojanasır*”, “*Âpendi*” derler. Bizim sözlü edebiyatımızın en meşhur kahramanlarından biri Aldarköse'nin yaşadığı olaylarla Nasreddin Hoca'nın güldürücü hikayeleri arasında belli bir benzerliklerin olduğu ortadadır. Demek, Nasreddin Hoca hakkındaki efsane olaylar halk kitlesinde çoktan söylenegeldiği için, Nasreddin Hoca şakalarıyla benzerlikleri bulunan başka hikayelerin hepsini ona atfetme geleneği ortaya çıkmış diyebilir.

Türkiyeli ilim adamları kendi araştırmalarında Nasreddin Hoca hikayelerini ayırt etmede birkaç görüşü savunurlar. Örneğin, Hoca'yı aptal, varlıklar içinde yaşayan ve zorbaca davranan dik kafalı birisi olarak betimleyen yerlerin Hoca'ya ait olmayan nitelikler olduğuna ve bunun yanı sıra hikaye metni fazla uzunsa, onun da Nasreddin Hoca hikayelerine özgü bir nitelik olmadığını dikkat çeker (Sayım Sakaoğlu). Türkiyeli araştırmacılarının bu fikrine biz de katılıyoruz. Çünkü Türk halkları arasında söylenen “*Nasreddin Hoca'nın yağ satın alması*”, “*Nasreddin Hoca'nın çocuğunu dövmesi*” gibi hikayeler kısa anlatılmasına rağmen, Nasreddin Hoca'ya hiç benzemiyor Nasreddin Hoca her zaman hazırcevap, zor durumlardan kolayca yol bulma özelliğiyle dikkat çeken birisidir. Onu aptal yerine koymak, delice birisi olarak betimleme doğru değildir. Örneğin, “*Ölen Kazan*” hikayesinde zenginin çok cimriliği ve Nasreddin Hoca'nın kıvrak zekası hemen göze çarpar. İlk bakışta biraz bayağı gibi görünür ama, çok büyük bir zeka örtülüdür.

Nasreddin Hoca hikayelerinden bir tanesi “*Nasreddin Hoca'nın yağ satın alması*” başlığıyla bilinir. Bu hikaye Nasreddin Hoca'ya atfedilir, hatta bu hikayeye göre resim de yapılmış. Aslında bu hikaye Nasreddin Hoca'ya ait değildir. Burada o hiç düşünmeyen aptal birisi gibi. Yani Nasreddin Hoca hikayelerine içeri bakımından hiç benzemez. Pervasızlık diye Nasreddin Hoca'ya has olmayan nitelikteki hikayeleri de ona atfetmekten güzel bir şey kazanmayacağımız ortadadır.

Kazak halkında Nasreddin Hoca hikayeleriyle birlikte Kazak ile Özbeklere ortak *Diwana Maşraf* öyküleri de söylenir. Fakat *Diwana Maşraf*'ın bütün hikayeleri molla, imamları alay etme, taşlama niteliğinde olur. Örneğin, “*Babalar/Dedeler Sözü*” dizisinin 98.cildinde “*Huda/Yaradan*” başlıklı hikaye var. Memleketten memlekete geçerek gezmekte olan divane Maşraf günlerden bir gün eşeğiyle yolda yürürken imamı farkeder ve hemen eşeği üzerinde ters döner, öyle yoluna devam eder. İmam “Terbiyesiz, neden eşeğe ters biniyorsun?” diye hemen azarlamaya başlar. Maşraf buna hiç mi hiç aldırmaz. “Senin adın nedir?” diye sorar imam. “Adım Huda” diye cevap verir Maşraf. “Bu tam bir kafirdir” diye imam elindeki bastonuyla hücum eder. Maşraf eşeğini bırakarak kadının kalem odasına koşar. İmam da kovalar. Maşraf önce yetişir ve nefese nefese “ Birisi beni kovalıyor, ismim Hudaverdi idi, “*Huda*”sını sadece söylebildim kalan “*verdi*” kısmını söyletmeden kovalayıverdi der. Arkasından nefes nefese imam da yetişir ve hemen şikayette bulunur. “Bu herif şariata aykırı hareket ederek eşeğine ters binmiş geliyormuş, ben de doğru yolu göstereyim diye adımı sormuştum, adım Huda diyor, tam kafirmiş ceza

kullanın” der. Kadı “Eşeğe için ters biniyorsun?” diye sorar. Maşraf “Eşeğim üzerinde gelirken arkama baktım, imam geliyormuş. İmamlara saygım büyük, bundan dolayı yüzüm imama dönük olsun diye ters dönmüştüm. İmam hemen sövmeye başladı. Ben adımlı söyleyecektim, bastonuyla saldırıverdi. Hepsi bu” der. Kadı imamı paylayarak boş bırakır. Büyüklerimiz bu hikayenin Maşraf’a ait olduğunu iyi bilir. Hikaye niteliği bakımından Hoca hikayelerine benzer ama, ona ait değildir. “*Babalar Sözü*” dizisinin 98.cildine bu öykü Nasreddin Hoca hikayesi olarak alınmış (Hikaye metinleri B.Kenжебayev ile N.Töreқulov derleyen “*Kazakların Güldürücü Hikayeleri*” adlı kitabın 82-111.sayfalarından alınmış). Nasreddin Hoca hikayelerini daha derin bir şekilde incelemeye bu yazının hacmi az olduğundan biz ancak birkaç hikayesi üzerinde durabildik.

Araştırmacı Jarmuhamed Madaliyev Nasreddin Hoca hikayelerini incelemede mazmunu ile konuları bakımından onları birkaç gruba ayırır:

- Nasreddin Hoca’nın yaşadığı ortam, hayatı, halk yaşamına, toplum düzenine uygun söylenen hikayeler.

- Zenginlik ile yoksulluk, açlık ile tokluk, cömeertlik ile cimrilik hakkındaki hikayeler.

- Yalan söyleyerek dolandırıcılıkla geçimini sağlamak isteyen kurnaz, hırsız, haydut ve düzenbaz zalimler hakkındaki hikayeler.

- Han, zengin, bey gibi yöneticilerle ilgili ve halkı dolandırarak yaşayan cinci, üfürükçüleri alay eden ve hayatla ahiret hakkındaki hikayeler.

- Nasreddin Hoca’nın özdeyişlerle söylenen fikirleri övmeye yönelik keskin dili.

ÖNERİ: Gelecekte bütün Türk ve dünya halkları sözlü edebiyatındaki Nasreddin Hoca karakterine tipoloji bakımdan ortak inceleme yapılırsa, bütün Türk halklarında rastlanan ve konusu bir olan hikayeleri derleyerek yorumlama yapmak, konusunu, yapısını, felsefi özetini incelemek yoluyla Nasreddin Hoca karakterini daha net bir şekilde ortaya koyabiliriz.

Nasreddin Hoca hikayeleri sadece belli bir dönemde, belli bir ortamda sınırlı kalmayıp zamandan zamana ulaşarak halkla birlikte yaşamaya devam etmektedir. Nice devletler, padişahlar gelmeze gitti ama, Nasreddin Hoca ismi zamanlardan geçerek günümüze kadar yaşamını sürdürmektedir. Demek ki Nasreddin Hoca hikayeleri nice yüzyılların nasibidir.

Kaynakça

* **Kitap**

Auezov, M.O. (1959). Ar jyldar oilary. Almaty: Jalin baspasy.

Altynsarin, Y. (1896, 1899) . Kazakh hrestomatiası. Kazan: Maktubat.

Altynsarin, Y. (1906). Kazakh hrestomatiası. Orynbor: Maktubat.

Auezov, M. adındaki Adabyet jane oner instituty. (Kaskabasov, S.-redaktor) (2013). Babalar sozi. Astana: Foliant baspasi.

Abdrahmanov. T. (1965). Kojanasir angimeleri. Almaty: Jazushy baspasi.

Gordlevskii, B.A. (1957). Anekdoty o Hodce Nnasrettine. Moskova: izdatelstvo Bostocnoi literatury.

Kenjebaev, B. (1963). Tympi. Almaty: Jalin baspasy.

Laptev, I. (1900). Materialy po kazah-kirgizskom u iaziku. Moskova: Izdatelstvo lazarebskogo instituta.

Sattarov, K. (1987). Kuldırgı angimeler. Almaty: Jazushy baspasi.

Suleimenov, A.M. (1992). Bashkirskie narodnoe tvorcestvo. Shutocnye skazki I kuliamsy. Ufa: Bashkirskoe knicnoe izdatelstvo.

Suhanberdina, U. (1994). Dala ualaitinin gazetı. Almaty: Gylym.

Haritonov, M.S. (1978). Dvadsat tri nasreddina. Moskova: Izdatelstvo Nauka.

Begalin, S. (1963). Kocanasir hikaialary. Almaty:

Kenjebaev, B., Torekulov, N. (1963). Kazaktin kuldırgı angimeleri. Almaty: Jazushy baspasi.

* **Makale**

Kaskabasov, S. (2012). Ishki erkindik pen sabirli ruhy Hodcanasirdi suyikti keiypker etti. Kazahistan Respublikası bailyans jane akparat ministrılgının «Anız adam» dergisi, 7 (43), 23.

Seitjanov, Z. (2012). Hodacanasir men Aladrkose jas urpakti jamanga janaspauga uyreledi. Kazahistan Respublikasi bailanys jane akparat ministrliginin «Aniz adam» dergisi, 7 (43), 15.

Kerim, SH. (2012). Arab Hocanasiri – Joha omirde bolgan tulga. Kazahistan Respublikasi bailanys jane akparat ministrliginin «Aniz adam» dergisi, 7 (43), 18.

Madaliev, J. (2012). Dunyejuzindegi Hodcanasir angimelerin jinaktap, zertteu kajet. Kazahistan Respublikasi bailanys jane akparat ministrliginin «Aniz adam» dergisi, 7 (43), 44.

Сайым Сакаоглу. «Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler. Ankara

Kto takoi Hodja Nasrettin: <http://www.echo.az>